

EBLA ARŞİVLERİNE GÖRE MÖ 3. BİNYILDA EBLA-MARİ İLİŞKİLERİ

ACCORDING TO EBLA ARCHIVES RELATIONSHIPS BETWEEN EBLA AND MARI IN THE 3RD MILLENIUM BC

Ozan Arslan AYTAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Bölümü

ozanarslanaytan@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0845-8983

ÖZ

Geliş Tarihi:

23.05.2023

Kabul Tarihi:

28.11.2023

Yayın Tarihi:

25.12.2023

Anahtar Kelimeler

Tell Mardikh,
Enna-Dagan, İbbi-
Zikir, Sargon,
Naram-Sin.

Keywords

Tell Mardikh,
Enna-Dagan, İbbi-
Zikir, Sargon,
Naram-Sin.

MÖ 3. binyılın ortalarında, Yukarı Fırat bölgesinde kurulan Ebla ve Mari, bölgelerinin en güçlü iki krallığı olarak öne çıkmışlardır. Ebla, günümüz Suriye sınırlı içerisindeki Tell Mardikh'te bulunan bir antik kenttir. Kentin kuruluşu yaklaşık MÖ 2550'lere dayanmaktadır. Ebla'nın keşfi, Mezopotamya tarihinde büyük bir dönüm noktası olmuştur. Ebla kraliyet sarayı G'nin arşiv odasında bulunan yaklaşık 17.000 tablet, Ebla Krallığı'nın iktisadi, sosyal ve siyasi yapısı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca bu tabletler, Ebla'nın yakından ilişki içerisinde olduğu Mari hakkında bilgiler sağlamaktadır. Mari, günümüz Suriye topraklarında, Fırat Nehri'nin kuzeydoğusunda kurulan bir diğer krallıktır. MÖ 2900'lü yıllarda kurulan Mari Krallığı, Sumer kent devletlerinden biridir. Sumer kral listelerinde Mari krallarının isimlerine yer verilmiştir. Hem Ebla hem de Mari ticarete dayalı geçim biçimine sahip krallıklardır. Her iki krallık da konum itibarıyla Güney Mezopotamya, Mısır, Elam ve Anadolu coğrafyalarının kesişim noktası üzerinde kurulmuşlardır. Böylelikle bölgedeki krallıklar ve kentlerle sürekli etkileşim halinde olmuşlardır. Ebla ve Mari, buldukları bölgenin ticaret yollarını kontrol altına alabilmek için birbirleriyle siyasi olarak mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler zaman zaman yerini diplomatik ilişkilere bırakmıştır. Akadlı Sargon ve Naram-Sin'in fetihlerine kadar bu iki krallık arasındaki güç mücadelesi devam etmiştir. Bu çalışmada, Ebla kraliyet arşivlerindeki çivi yazılı tabletlere dayanarak Ebla ve Mari arasındaki siyasi ilişkiler incelenmiştir.

ABSTRACT

Founded in the Upper Euphrates region in the mid-3rd millennium BC, Ebla and Mari were the two most powerful kingdoms of their region. Ebla is an ancient city located in Tell Mardikh within the borders of present-day Syria. The foundation of the city dates back to approximately 2550 BC. The discovery of Ebla was a major turning point in the history of Mesopotamia. Approximately 17,000 tablets is found in the archive room of the Ebla royal palace G contain important information about the economic, social and political structure of the Ebla Kingdom. In addition, these tablets provide information about Mari, with which Ebla was closely related. Mari is another kingdom established northeast of the Euphrates River in the territory of present-day Syria. The Kingdom of Mari, founded in 2900 BC, is one of the Sumerian city-states. The Sumerian king lists include the names of Mari kings. Both Ebla and Mari are kingdoms with a trade-based livelihood. Both kingdoms were established on the intersection point of Southern Mesopotamia, Egypt, Elam and Anatolia. Thus, they were in constant interaction with the kingdoms and cities in the region. Ebla and Mari fought with each other politically in order to control the trade routes of the region. These struggles were replaced by diplomatic relations from time to time. The power struggle between these two kingdoms continued until the conquests of Sargon of Akkad and Naram-Sin. This study analyses the political relations between Ebla and Mari based on the cuneiform tablets in the royal archives of Ebla.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1300726>

Atf/Cite as: Aytan, O. A.(2023). Ebla arşivlerine göre MÖ 3. binyılda Ebla-Mari ilişkileri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(4), 2347-2361.

Giriş

Eski Çağ'da Mezopotamya'nın siyasi tarihi ile ilgili anlatılar genellikle Sumer kent devletleriyle başlatılmaktadır. MÖ 3. binyıldan itibaren Mezopotamya'nın güneyinde ortaya çıkan kentlerin her biri bağımsız birer krallıktır. Erken Hanedanlar Dönemi olarak bilinen bu dönemde birçok kent devletinin adı anılmaktadır (Roux, 1992: s. 131; Potts, 1997: s. 29; Khurt, 2013: s. 40; Köroğlu, 2013: s. 67; Yiğit, 2020: s. 59-62). Oysa Mezopotamya'nın kuzeyi de tıpkı güneyi gibi çok eski ve kadim bir tarihe sahiptir. MÖ 3.500'lerde, Uruk kent döneminden itibaren Güney Mezopotamya ile Kuzey Mezopotamya arasında, dini ve iktisadi yönden bağlantıların kurulduğu görülmektedir. Akad devletinin yıl adları ve kazandığı savaşları anlatan çivi yazılı tabletlerin ortaya çıkışıyla birlikte, bu iki coğrafya arasındaki siyasi ilişkilere dair bilgilere ulaşılmıştır. J. Bottero, Akadlı Sargon ve Naram-Sin'in, Kuzey Mezopotamya ve Anadolu'ya yaptıkları seferleri anlatan tabletlere ulaşılan kadar, Yukarı Fırat'ın sahipsiz ve tarihsiz bir bölge olarak nitelendirildiğini ifade etmektedir (Drower & Bottero, 1971: s. 319-321).

Ebla arşivleriyle ilgili olarak ilk çalışmalar İtalyan arkeolog ve tarihçiler tarafından yapılmıştır. Ebla kentinin keşfedilmesinin ardından Paolo Matthiae, Ebla kentinin en göz alıcı binası G Sarayı hakkında ele geçen materyalleri ve çivi yazılı tabletleri arkeoloji dünyasına tanıtmıştır (Matthiae, 1976). Bulunan bu çivi yazılı tabletler yukarı Mezopotamya'nın tarihinin aydınlatılabilmesi adına çok önemli buluntular olarak görülmüştür. Nitekim bir başka İtalyan bilim insanı Giovanni Pettinato bu tabletleri ilk defa transkript etmiştir. Kazıların gösterdiği ilk izlenim saray kompleksi içerisinde yaklaşık 15.000 tabletin var olabileceğine yöneliktir. İleriki zamanlarda bu tabletlerin sayısı daha da artmıştır. Pettinato tabletlerdeki dilin Akadça ile akraba olan bir Sami dili ailesine mensup olduğunu belirtmiştir (Pettinato, 1976). Enna-Dagan adındaki bir krala ait bilgiler sunan bir tablet tüm yazılı buluntular arasında en ilgi çekici olanlardan biri olmuştur. Bu tablete dair ilk yorum Pettinato tarafından yapılmış, ardından Dietz-Otto Edzard Enna-Dagan'ın kimliğine dair daha kabul görür bir çalışma ortaya koymuştur (Edzard 1981). Buna yönelik çalışmalar Michael Astour tarafından devam ettirilmiş ve Astour bu konu hakkında daha aydınlatıcı bilgiler sunmuştur (Astour, 2002). Ebla krallığı hakkında yapılan çalışmalara bir yenisi ekleyen Michalowski, Ebla krallığı ile Erken Mari krallığı arasındaki ilişkilere dair çalışmalar yapmıştır (Michalowski, 1985). Daha sonraki süreçte özellikle İtalyan arkeologlar ve eskiçağ tarihi uzmanları tarafından Ebla krallığı hakkında birçok çalışmanın devam ettirildiği söylenebilir. Bu çalışmalarda Frances Pinnock (Pinnock, 2019) ve Maria Biga (Biga, 1998) gibi uzmanlar ön plana çıkmıştır. Ebla Kraliyet arşivleri ve Ebla krallığı hakkında ülkemizde az sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalardan ilki Ankara Üniversitesi bünyesinde yapılan "G kraliyet sarayı buluntuları ışığında Ebla'nın siyasi tarihi ve ekonomik yapısı" adlı tez çalışmasıdır (Sakarya, 2019). Mehtap Dinçer Ebla kraliyet arşivi ve Ebla krallığı hakkında bibliyografik bir çalışma gerçekleştirmiştir (Dinçer, 2020). Servet Doğan ele aldığı çalışmada Ebla tabletlerinde geçen yer ve özel isimler ile Eski Ahit'te geçen isimleri tarihsel olarak karşılaştırmıştır (Doğan, 2022).

Ebla ile Mari hakkında Sargon ve Naram-Sin seferlerinden önce, Sumer metinlerinde geçen yer ve kişi adları haricinde tarihî bir vesika henüz bulunamamıştır. MÖ 3. binyılın başlarında Mısır firavunu I. Pepi döneminden kalma bir ticaret anlaşması metni, Kuzey Mezopotamya'daki krallıkların iktisadi yapısına dair fikir sunulabilmesine yardımcı olmaktadır. Bu metinde, lapis lazuli gibi değerli taşların ticaretinden bahsedilmiştir (Pappalardo, 2021: s. 1796). Yukarı Fırat bölgesiyle alakalı ikincil kaynak sunan belgelerlerden hareketle, Ebla ve Mari gibi bazı merkezlerin, uzak mesafeli ticareti bilen, surlarla çevrili kentleri olan, toplumsal hiyerarşiye sahip ve askeri gücü elinde bulunduran krallıklar oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra hem Sumer hem de Mısır metinlerinde geçen kişi adlarının Sami kökenli oldukları görülmektedir. Kuzey Mezopotamya'ya yerleşen nüfus Sami dilinin çeşitli lehçelerini konuşmaktaydı. Nitekim daha sonra Ebla sarayında bulunan tabletler, Ebla dilinin Sami kökenli olduğunu kanıtlamıştır (Klengel, 1992: s. 25-26).

MÖ 3. binyılın başlarında kurulan Ebla ve Mari krallıklarının geçim biçimi çoğunlukla ticari faaliyetlere ve yabancı tüccarlardan alınan vergilere dayanmaktaydı. Yukarı Fırat bölgesinde kurulan bu krallıklar, Güney Mezopotamya, Mısır ve Anadolu ile sıkı ticari ilişkiler kurmuşlardır. Mezopotamya'nın güneyinde yer alan kentlerden çıkan tüccarlar, mallarını Anadolu'ya götürebilmek için Yukarı Fırat'ı kullanmak zorundaydılar. Bu tüccarlar Yukarı Fırat'ta yer alan krallıkların sınırlarından geçtikleri için vergi ödemişlerdir (Akkermans ve Schwartz, 2003: s. 240-242). Mezopotamya'da bulunmayan bazı değerli taşlar Afganistan ve Mısır'dan ithal edilmekteydi. Lapis lazuli veya diğer bir adıyla lacivert taşı gibi değerli taşlar, genellikle Mari'li ve Ebla'lı tüccarlar tarafından Mezopotamya'ya getirilmiştir. Mezopotamya'daki krallıkların kamu binalarının dekorunda, tanrı/tanrıça veya kralların heykellerinde süs olarak kullanıldığı görülen bu taşlar, zenginliğin ve ihtişamın göstergesi olarak algılanmıştır. Bu nedenle ithal mallar Mezopotamya krallıkları için oldukça önemli olmuştur. Ticarete dayalı iktisadi yapıları sayesinde Ebla ve Mari, MÖ 3. binyılda en zengin krallıklar arasında

yer almıştır. Aynı zamanda Ebla ve Mari ticaret yollarını elinde tutmak için sürekli bir mücadele halinde olmuşlardır. Bu krallıklar kendi aralarındaki mücadelelerin dışında, komşu diğer devletlerle de mücadele etmişlerdir (Hermann, 1968: s. 44-49; Pinnock, 2006: s. 347-351). Bu çalışma, MÖ 3. binyılın başlarında Yukarı Fırat bölgesindeki iki güçlü krallık olan Ebla ve Mari arasındaki rekabeti ve uzlaşmacı ilişkileri incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, Ebla kraliyet sarayı G'de keşfedilen çivi yazılı tabletlere ve hem Ebla hem de Mari ile ilişki kuran diğer krallıkların arşivlerindeki çivi yazılı metinlere yer verilmiştir.

Ebla Krallığının ve Kraliyet Sarayı G'nin Ortaya Çıkışı

Ebla kent krallığının merkezi ilk defa 1964 yılında tespit edilmiştir. Bunun ardından 1973 yılında, Paolo Matthiae önderliğinde İtalyan bir arkeolog ekip ilk kazı çalışmalarına başlamıştır. Ebla kentinde yapılan kazı çalışmaları ile Erken Tunç Dönemi II-III (yaklaşık MÖ 2600-2400), Erken Tunç Dönemi IVA ve IVB (yaklaşık MÖ 2400-2000), Orta Tunç Dönemi I-II (yaklaşık 1900-1600), Geç Tunç Dönemi (yaklaşık 1500-1200), Demir Çağı (yaklaşık MÖ 1200-600) ve Pers-Helenistik dönemlerine ait kalıntılar gün yüzüne çıkarılmıştır (Pinnock, 2019: s. 67). Bu çalışmalarda Ebla kentinin yanı sıra bir saray kompleksine ait buluntular keşfedilmiştir. Kırk yedi sezon boyunca yürütülen kazı çalışmalarında *G sarayı* adı verilen bir kraliyet sarayı ortaya çıkarılmıştır (Matthiae, 1976: s. 94-113; Dinçer, 2020: s. 39). Saray, Ebla krallığı yıkıldıktan sonraki süreçte çok tahribata uğramamıştır. Bu nedenle, eski Mezopotamya'nın en iyi korunmuş saraylarından biri olarak kabul edilmektedir (Bryce, 2014: 13-16).

MÖ 3. binyılın ortalarında Ebla kentinin kendisiyle çağdaş olan birçok kentten daha fazla nüfusa sahip olduğu tahmin edilmektedir. Arkeologların bu tahminde bulunmalarının başlıca sebebi kraliyet sarayının büyüklüğüdür. Kraliyet Sarayı G ve ona bağlı olan kamu binaları, yaklaşık 20.000 metrekarelik bir alana yayılmıştır. Bu boyutlardaki bir saray kentin nüfusu ile doğru orantılıdır (Novák, Finkbeiner vd., 2015: s. 12; Matthiae, 2020: s. 25). Kerpiç duvarlardan örülmüş Kraliyet Sarayı G, merkezi bir avlunun içerisinde yer almaktadır. Arkeologlar sarayın iki ana girişi olduğunu tespit etmiştir. Bunlardan ilki taht odasına çıkan güney girişi, diğeri ise idari bloka açılan kuzey girişidir. Sarayın güney kısmında yer alan taht odası, boğa ve aslan gibi hayvan betimli fresklerle süslenmiştir. Sarayın güney kısmı muhtemelen saray çalışanları için tahsis edilmiştir. Bu kısım aynı zamanda taht odasının yanı sıra seyir odası olarak adlandırılan alanda gerçekleştirilen törenler için kullanılmıştır. Bunun dışında kalan bölümlerde sürekli yerleşimin olduğuna dair bir kanıt rastlanılmamıştır (Pinnock, 2013: s. 538-540).

Sarayda yapılan kazı çalışmalarında birçok çivi yazılı tablete ulaşılmıştır. Bu tabletler, Ebla krallığı hakkında bilgi edinebilmemize yardımcı olan en önemli kaynaklar arasındadır. Kraliyet Sarayı G krallığın idari, iktisadi ve dini merkezi olarak kullanılmıştır. Bu nedenle saray içerisinde birçok idari yazışma, mektup ve ticari belgeye rastlamak mümkündür. Ebla dilinde yazılmış yaklaşık 17.000 tablet ve tablet parçası ele geçirilmiştir. Sarayda bulunan tabletlerde Ebla krallığının iç işleri hakkında bilgilere ulaşılırken aynı zamanda Ebla krallığının diğer krallıklarla olan diplomatik ilişkileri ve ticari anlaşmaları da kayıt altına alınmıştır (Pettinato, 1976: s. 45-47; Matthiae, 1977: s. 244-253; Liverani, 2013: s. 120).

Sarayda ele geçen tabletlerin büyük bir bölümü iktisadi kayıtlardır. İktisadi içerikli tabletlerden hayvancılık, bağcılık ve dokumacılık ile bu endüstrilerden elde edilen ürünlerin ticaretinin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra altın, gümüş, fildişi, lapis lazuli ticaretiyle ilgili tabletlerin sayısı da bir hayli fazladır. Tabletlerde Ebla'ya bağlı olan bazı kentlerin adları anılmaktadır¹. Ayrıca Yukarı Mezopotamya'da Fırat nehri boyunca dizilmiş birçok bağımsız kentin ve krallığın da adı geçmektedir. Özellikle Suriye'nin kuzeyi ve Anadolu'nun güneydoğusunda yer alan krallıklar Ebla tabletlerinde anılmıştır. Bu krallıklar arasında Ebla'nın en çok temas kurduğu krallık ise Mari krallığıdır (Archi, 2015a: s. 10-18).

Mari Krallığının Ortaya Çıkışı

Karbon 14 ve termoluminesans analizleri Mari kentinin ilk ortaya çıkışını Erken Hanedanlar I Dönemi içerisinde MÖ 3000-2900 yılları arasında olduğu göstermektedir. Bu döneme ait iç ve dış sur kalıntıları, kent kapısı, yollar ve çanak-çömlek kalıntıları haricinde yazılı bir metine rastlanılmamıştır. Siyasi ve dini bir yapının olup olmadığına dair kanıt sunmayan bu ilk Mari yerleşimi kentten ziyade bir kasaba hüviyetindedir. Yerleşim yeri bilinmeyen bir sebepten ötürü terk edilmiş ve Erken Hanedanlar III döneminde MÖ 2550'de eski kalıntılarının üzerinde yerleşim tekrar başlamıştır. İlk Mari yerleşiminin aksine ikinci yerleşim alanı daha planlı

¹ Bazı uzmanlar tarafından bu kentlerin Eski Ahit'te anılan kentler olduğu iddia edilmiştir. Pettinato, David, Danzig, Sodom, Gomora, Adma, Zeboim ve Bela gibi İsrailoğullarına ait olan kentlerin Ebla tabletlerinde farklı telaffuzlarla yazıldığını ileri sürmüştür. Pettinato'nun bu görüşü arkeoloji dünyası tarafından kabul görmemiştir. Archi'ye göre İsrailoğullarına ait kent isimlerinin Ebla tabletlerinde anıldığına dair kanıtlar yoktur. Ayrıca Archi, kent isimlerinin yanı sıra bazı kişi isimlerinin Eski Ahit'te yer alan patriarklar ile bağlantısı olduğuna dair ortaya atılan iddiaları reddetmiştir (Doğan, 2022: s. 189-191).

bir yapıya sahiptir. Fazla yağmur suyunun tahliyesine yardımcı olan kanalizasyon sistemleri, planlı yolları ve binaları ile kent vasfını ortaya çıkarmıştır (Margueron, 2014: s. 25-26). Bu dönemde Mari, Sumer kent devletlerinden bir tanesi olarak kabul edilmiştir. Mari'deki krallar, Sumer kral listelerinde şöyle anılmaktadır: “*Mari’de, Anbu kral oldu ve 30 yıl tahtta kaldı. Anbu’nun oğlu Anba, 17 yıl tahtta kaldı. Deri işçisi Başı, 30 yıl hüküm sürdü. Zizî, (?) 17 yıl hüküm sürdü. Kutsanmış rahip Limer, 30 yıl hüküm sürdü. Şarrum-İter 9 yıl hüküm sürdü. Toplam 6 kral 136 yıl hüküm sürdü. Sonra Mari yenildi ve krallık Kiş’e geçti.*” yazmaktadır (ETCSL, 2.1.1: s. 211-223). Bu listede adı geçen kralların varlığından anlaşıldığı üzere Mari kenti siyasi bir yapıdadır. Az sayıdaki bilgiler haricinde Sumer kral listelerinde Mari ile alakalı daha fazla bilgi yer almamıştır. Bundan sonra Mari kent krallığı hakkındaki bilgiler Ebla arşivlerinden öğrenilmektedir. Ayrıca tabletlerden Mari kent devletinin Kiş, Ur ve Adab gibi diğer Sumer kent devletleriyle ilişkiler kurduğu anlaşılmaktadır. Adab ile girişilen siyasi bir mücadeleden Mari krallığının galip ayrıldığı ve Adab krallığına ait kıymetli eşyaların Mari kentine götürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu olay Sumer tabletlerinde “*Adab’da Lugal-Ane-mundu kral oldu ve 90 yıl boyunca hüküm sürdü. Daba sonra Adab yok edildi ve krallık Mari’ye götürüldü.*” denilmiştir (ETCSL, 2.1.1: s. 205-210).

Ebla ve Mari Arasındaki İlişkiler

Yukarı Mezopotamya’da siyasi açıdan birbirine denk iki krallık olan Ebla ve Mari, MÖ 3. binyılın ortalarından yıkılış süreçlerine kadar birbirleriyle çeşitli sebeplerle münasebet kurmuşlardır. İki krallık arasındaki ilişkiler bazı zamanlar çatışmacı bir halde olurken bazı zamanlar ise diplomatik ilişkiler ve karşılıklı müzakereler halinde ilerlemiştir. Ebla Kraliyet Sarayı G’nin arşiv odasında bulunan tabletlere bakarak, bu sürece dair detaylı bilgiler edinmek mümkündür. İki krallık arasındaki ilişkiler, Ebla’nın son üç hükümdarı İğriş-Halab, İrkab-Damu ve İşar-Damu dönemleriyle, bu hükümdarların vezirleri Arrukum, İbrium ve İbbi-Zikir dönemlerinde yoğunlaşmıştır. Ebla tabletlerinde ayrıca bu hükümdarla çağdaş olan Mari krallarının isimleri geçmektedir (Bachhuber, 2013: s. 500; Mieroop, 2018: s. 50-51). Ebla ve Mari arasındaki en erken tarihli mücadeleler, Ebla hükümdarı Kun-Damu döneminde başlamıştır. Kun-Damu’nun Ebla kralı olduğu dönemlerde Mari tahtında İştup-İşar vardır. Ebla kralının kaç yıl tahtta kaldığı kesin olarak bilinmemekte ancak MÖ 25. yüzyılın ortalarında olduğu tahmin edilmektedir. Ebla tabletlerinde, bu hükümdarın Mari’yi yenilgiye uğrattığı açık bir şekilde belirtilmekte ancak metinlerde Kun-Damu’nun Ebla ordusunun başında bulunan bir -en (general veya yönetici) mi yoksa -lugal (kral) mı olduğu anlaşılamamaktadır. Bu nedenle Kun-Damu’nun Ebla kralı olup olmadığı tartışmalıdır (Arhi & Biga, 2003: s. 5-9; Dolce, 2008: s. 68).

Kun-Damu’dan sonra Ebla, Mari karşısında üstünlüğünü koruyamamıştır. Onun hükümdarlığından sonra Ebla tahtına geçtiği düşünülen Abub-Damu’nun hükümdarlık dönemi çok kısa sürmüştür. Abub-Damu’dan sonra MÖ 25. yüzyılın sonlarında ve 24. yüzyılın başlarında Ebla tahtına İğriş-Halab geçmiştir. İğriş-Halab döneminde Mari tahtında muhtemelen İblul-İl vardır (Nadali, 2007: s. 350). İblul-İl döneminde Mari, Fırat vadisinde yer alan ve Ebla kontrolü altında olan bölgelere birtakım seferler düzenlemiştir. Bu seferler Fırat vadisi üzerinde bulunan diğer krallıkların toprakları üzerinde devam etmiştir. Nitekim Ebla kralı İğriş-Halab’ın son yıllarında Mari’nin, Abarsal üzerine yaptığı bir sefer ve bu sefere karşı Ebla’nın tutumu arşivlerde kaydedilmiştir. Bu dönemde Mari saldırılarına karşı hem Emar hem de Abarsal, Ebla ile ittifak halinde olmuştur. Ancak Mari’nin bu ittifaka karşı galip geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim elde ettiği askeri başarıları sonucunda Mari, Ebla’yı haraca bağlamıştır. İğriş-Halab döneminde Mari’nin, Ebla üzerinde açık bir üstünlük kurduğu görülmektedir. Mari’nin, Ebla karşısındaki üstünlüğünün, İğriş-Halab’dan sonra tahta geçen İrkab-Damu döneminde de devam ettiği anlaşılmaktadır. İrkab-Damu, Ebla tahtında 11 yıl kalmıştır. Bu süre içerisinde Mari hükümdarları İblul-İl, Nizi ve Enna-Dagan’dır. İğriş-Halab döneminde ve İrkab-Damu’nun ilk yıllarında, Ebla’dan Mari’ye 1020,30 kg gümüş ve 63,15 kg altın haraç olarak verilmiştir (Archi, 2015b: s. 7)

İrkab-Damu’nun ilk dönemlerinde Mari’li Enna-Dagan ülkesinin yayılmacı politikalarını devam ettirmek istemiştir. Ancak söz konusu kralın beklenmedik ölümü sonrası Mari’nin Ebla üzerindeki hegemonyası sona ermiş ve Ebla her sene ödemekle yükümlü olduğu haracı vermekten kurtulmuştur. Ancak Ebla tabletleri, Enna-Dagan’ın tahta çıktığı yıllarda veya tahta çıkmadan önceki yıllarında Ebla ve Mari arasında yaşanan ilişkilerin seyrini gösteren ayrıntılar aktarmaktadır. Bu dönemde kraliyet sarayının arşiv odasında, Mari sarayından metinlerde adı geçmeyen bir Ebla kralına gönderilen bir mektup bulunmuştur. Mari kralı Enna-Dagan tarafından gönderilmiş olabileceği düşünülen bu mektup, Ebla ve Mari arasında yaşanan siyasi ilişkilerin anlaşılabilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (Cooper, 2006: s. 63-66). Mektupta;

“Mari kralı (en) Enna-Dagan, Ebla kralına şöyle (der): Mari kralı (en), Ba’lan ve Anıbu topraklarında Aburu ve İlgî’yi fethetti. Laban dağının üstüne bir böyüğe (cesetleri) bıraktı. Mari kralı (en), Tibalat, İhvi’um ve Şa’umu’yu ele geçirdi. Angai dağının üstüne bir böyüğe (cesetleri) bıraktı. Mari kralı (en), Rabag, Nirum; Aşaldı ve Baur [Şa]’umu ülkelerini feth etti. Nabal sınırının üstüne

bir höyüğe (cesetleri) bıraktı. Emar, Lalabum ve Ebla'nın elinde olan Ganum'u Mari kralı (lugal) İştup-İşar, ele geçirdi. Emar ve Lalabum da bir höyüğe (cesetleri) bıraktı. Mari kralı (en) İblul-İl, Gallabi'i ve (Ebla'nın) elinde olan Ganum'u ele geçirdi ve Zabiran'da Abarsal'ı yendi. Mari kralı (en) İblul-İl, bir höyüğe (ceset bıraktı). (Mari kralı) İblul-il, Burman topraklarında Şadap, Addali'i ve Arişum'u yendi ki o Şugurrum'u (da ele geçirdi). Ve (cesetleri) bir höyüğe bıraktı. Mari kralı (lugal) İblul-İl, Şaran ve Dammium'u ele geçirdi. 2 höyüğe (cesetleri) bıraktı. Nerad ve Hassuwan kalesin(den) Mari kralı İblul-İl, çıktı (ayrıldı). Ve Ebla haracı kendi bölgesinde (olan) Ma-NE'den aldı. Ve Mari kralı (lugal) İblul-İl, Emar'ı fethettikten sonra, bir höyüğe (cesetleri) bıraktı. Ganane'de Nabal'ı yendi (ve) Gasur topraklarında Nubad ve Şadab'ı (ele geçirdi). Ve Mari kralı İblul-İl (lugal), yedi höyüğe (cesetleri) bıraktı. Mari kralı Enna-Dagan (en), Ba'lan topraklarında Baraman, Aburu ve Tilbat'ı ele geçirdi. [(x) höyüğe (cesetleri)] bıraktı. İki ülke arasında gerçekleşen (ve) ülkelerin (birbirlerine teklif edeceği) yağ (yağın miktarı) nedeniyle (...) (Eğer) Mari kralı (lugal) İblul-il'in boyunduruğundan çıkarlarsa, onları kafasından mızrakla vurur."

yazmaktadır (Sakarya, 2018: s. 86-95). Mektubun transkripsiyonu ve yorumlanması konunun uzmanları tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Enna-Dagan mektubunu ilk defa transkript eden ve yorumlayan arkeolog G. Pettinato'dur. Pettinato'ya göre bu mektupta Enna-Dagan, bir Ebla generali olmalıydı. Bu general, Ebla kralına gönderdiği mektupta ordusunun Mari'ye karşı kazandığı zaferleri bildirmekteydi. O. Edzard ise Enna-Dagan mektubunun yorumlanması konusunda Pettinato'dan daha farklı bir iddia ortaya atmıştır. Edzard'a göre Enna-Dagan, bir Ebla generali değil, Ebla krallığına karşı kazanmış olduğu askeri başarıları listeleleyen bir Mari hükümdarıdır. Mektupta üç Mari kralının adı geçmektedir. Mektubun başında ilk olarak Enna-Dagan, devamında ise İştup-İşar ve İblul-İl kral olarak anılmaktadırlar. Burada bahsedilen her üç ismin de başında kimi zaman *en* kimi zaman ise *lugal* unvanının kullanılmış olması ilginçtir²(Winters, 2019: s. 30-31). P. Michalowski Ebla ve Mari arasındaki yazışmalarda geçen kral unvanlarının değişkenlik göstermesini, kralların tahtta kalış sürelerine bağlamaktadır. Bununla birlikte her bir kentte birden fazla lugal veya en unvanına sahip yönetici olabilir. Ayrıca Yukarı Fırat bölgesinde kurulan bu krallıkların iç yapısı, Güney Mezopotamya'daki kent devletleri gibi kurumsal değildir. Yönetici sınıf arasındaki hiyerarşik ilişki kolayca değişkenlik gösterebilmektedir³ (Michalowski, 1985: s. 299).

M. Astour'a göre Enna-Dagan mektubunda Mari'ye ait olduğu belirtilen bölgeler önceden Ebla'ya ait olan yerlerdir. Mektupta ayrıca Ebla'nın Mari'ye daha öncesinden beri ödediği haraca dair bilgi verilmiştir. Mektupta, "*nig-ba*" olarak anılan terim hediye anlamına gelse bile buradaki kullanımı ile Ebla'nın, Mari'ye ödediği haraç kastedilmektedir. Ancak krallıklar arası yazışmalarda doğrudan haraç demek yerine hediye anlamına gelen bir sözcük kullanılmıştır (Astour, 2002: s. 79). Astour'a göre mektup açık bir şekilde Ebla'ya göz dağı vermek amacıyla yazılmıştı (Michalowski, 1985: s. 299; Astour, 2002: s. 31). Enna-Dagan mektubu ile ilgili olarak Archi ve Biga ise mektubun -Astour'un çıkarımına benzer bir şekilde- Mari'yi tehdit etmek ve sindirmek amaçlı yazıldığını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu uzmanlar mektupta geçen *nig-ba* teriminin açık anlamını bilmenin tam olarak mümkün olamayacağını dile getirmişlerdir. Bu terim esasen Mari'nin aldığı haraca atıfla kullanılmış olabilir. Mari'li kâtipler haraç anlamına gelecek bir terimi kullanmaları durumunda Ebla'nın küçük düşmemesine sebep olabilirlerdi. Diplomatik ilişkilerin zarar görmemesi nedeniyle bu hususa dikkat edilmiş olunmalıdır. Ancak uzmanlar bu yorumu destekleyecek daha fazla maddi kanıt ihtiyacı olduğuna dikkat çekmişlerdir. (Archi ve Biga, 2003: s. 1)

Enna-Dagan mektubunun Astour ve Archi ile Biga'nın iddia ettiği gibi tehdit içerikli bir mektup olduğu yorumunun tam aksini iddia eden araştırmacılar vardır. Öncelikle mektubun Enna-Dagan'ın yahut Mari'li bir kâtibin elinden çıktığı konusu şüphelidir. Bu şüpheyi destekleyen bazı argümanlar mevcuttur. Ebla için tehdit içerikli bir mektubun sarayın arşiv odasında uzun yıllar saklanması anlamsız görünmektedir. Ayrıca mektup Enna-Dagan'ın sarayındaki kâtipler tarafından yazılmış olsa bile Ebla kralına sunulmadan önce mektupta Ebla kâtipleri tarafından bazı değişiklikler yapılmış olması muhtemeldir. Bir diğer mesele ise mektupta hem İştup-İşar ile İblul-İl'in hem de Enna-Dagan'ın adı anılmakta ve bu şahısların unvanları mektup boyunca değişmektedir. Mektup İblul-İl'in hükümdarlık yıllarında yazılmış olabilir. Bu durumda Enna-Dagan sarayda görevli yüksek bir memur veya ordu komutanı olmalıdır. Ayrıca bu dönemde iki krallık arasındaki ilişkilerin iyi olabileceği yönünde bazı kanıtlar vardır. İblul-İl döneminde Ebla'dan gönderilen bir

² Ayrıca bkz. Pettinato, 1980; Edzard, 1981.

³ Kralların unvan adları hem Güney Mezopotamya'da hem de Kuzey Mezopotamya'da aynı olmakla birlikte farklı anlamları içermekteydi. Ebla'da kral için -en unvanı kullanılırken, yüksek rütbeli bir saray memuru veya vezir için -lugal unvan kullanılmıştır. Mari krallığında da benzer kullanım örneklerinin olduğu görülmektedir. Mari krallığının son dönemlerindeki metinlerde -en unvanı, "*malkum*" adı ile, -lugal unvanı ise "*şurum*" adı ile kullanılmıştır (Liverani, 2013, s. 117; Winters, 2018, s. 39).

mektupta “*ma2-NEki*” olarak anılan bir bölge Ebla’ya bırakılmıştır. Ebla bu bölgeye sahip olmanın karşılığında Mari’ye bazı değerli hediyeler sunmuştur. Bu tarafıyla bakıldığında mektubun İblul-İl döneminde yazıldığı esas alınrsa, bunun iki krallık arasındaki bir anlaşma metni olabileceği söylenebilir (Winters, 2019: s. 35-35). Ebla sarayından Mari kralı İblul-İl’e gönderilen mektupta;

“Ebla kralı, Ma2-Neki’de, 4 mina altın değerinde miğfer, 25 şekel değerinde altın ile kaplanmış mızrak, 2 mina değerinde gümüş savaş arabası süsü ve (savaş arabası için) bir parça keçeyi Mari kralına sundu. İkena-Damu, 48 şekel ağırlığında altın (...) Mari kralına sundu. İkena-Damu ve Ibumut 40 mina gümüşü Mari kralına sundu. İptur-İşar, 20 şekel altın değerinde 3 ejdeba başlı 2 keoçayı (Mari kraliçesi) Paga’ya sundu. Enna-NI ve İptur-İşar 1 altın savaş baltasını Mari kralına sundu. Toplam 5 mina 33 şekel altın, 42 mina gümüş Mari kralına sunuldu.”

ifadelerine yer verilmiştir (Winters, 2019: s. 72-73). İrkab-Damu’nun hükümdarlığının sonraki yıllarında Ebla, topraklarını savaş yoluyla kuzeyde Antakya ovası, Harran ve Karkamış’a kadar genişletmiştir (Archi, 1997: s. 185-186). Bu dönemde Ebla’nın, Emar ile arasında uzun yıllar uzlaşma sağlanamamış verimli bir araziye hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Emar, Aşağı ve Yukarı Mezopotamya arasında stratejik konumda yer alan bir kent devletidir. Ebla krallığı için Emar’a hâkim olmak ticaret yollarının kontrol edilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle İrkab-Damu’nun, Emar üzerinde kurduğu hegemonya Ebla’nın ticari yönden zenginleşmesini sağlamıştır (Hallo, 1964: s. 57-88; Milano, 1995, s. 1226-1227). Ebla kralı İrkab-Damu’nun ölümü Mari kralı Enna-Dagan’ın ölümüyle hemen hemen aynı yıllara denk gelmektedir. Enna-Dagan, kısa süren hükümdarlık yıllarında Ebla’nın bu ilerleyişini durdurmak için birtakım hamleler yapmıştır. Ancak daha sonra her iki krallık da ikili ilişkilerin korunması gerektiği yönünde hareket etmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde Ebla yetkilileri Mari’yi düzenli olarak ziyaret etmişlerdir. Ebla arşivlerinde hem Mari hem de Ebla krallarının birbirlerine hediyeler sundukları ve birbirlerini denk saydıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra krallar, ortak düzenlenen dini törenlere kurbanlar adanmışlardır. Ebla ve Mari arasındaki dostane ilişkiler bu iki kraldan sonra bir süre daha devam etmiştir (Archi & Biga, 2003: s. 10; Podany, 2010: s. 27).

Ebla tahtına İrkab-Damu’dan sonra İşar-Damu çıkmıştır. Yeni kral tahta çıktığı yıllarda henüz çocuk yaşta olduğu için vezir İbrium, kralın yerine vekaleten baş yönetici konumunda yer almıştır. Mari, Enna-Dagan’ın ölümünden sonra siyasi olarak gücünü yitirmeye başlamıştır. Ebla ise İbrium döneminde, Mari’nin düştüğü bu zayıf durumdan yararlanmak istemiş ve Yukarı Fırat bölgesinden Anadolu’ya kadar bir takım askeri seferler düzenlemiştir. Ebla için tehdit unsuru olan Halsum, Kakmium ve Armi gibi kent devletleri, İbrium döneminde kontrol altına alınmıştır. Ebla tabletleri, İşar-Damu’nun tahta çıkışının muhtemelen üçüncü yılında, daha önce Ebla hakimiyeti altında olan ancak Enna-Dagan döneminde Mari tarafından ele geçirilen Haddu’ya (Bugün Suriye sınırları içerisindeki Deyrizor kentinin 70 km. kuzeyinde yer alan antik bir kent) bir sefer düzenlendiğinden bahsetmektedir (Archi, 2015: s. 25). Bunun yanı sıra Mari tarafından ele geçirilen Nagar ve daha sonra Kiş ile ikili ilişkilerin geliştirildiği görülmektedir. Ebla bu dönemde Mari’ye karşı güçlenmek ve ittifaklarını genişletmek istemiştir. (Liverani, 2013: s. 123; Pomponio, 2013: s. 71-83).

Mari’nin kuzey sınırlarında yaşanan siyasi olayların aksine, güneyde Kiş, Mari tarafından baskı altında tutulmaktaydı. Ebla tabletleri İbrium’un dördüncü yılında Kiş kentinin Mari tarafından yenilgiye uğratıldığını yazmaktadır. Kiş kenti, İbrium’un onuncu veya on ikinci yıllarında Mari ve Uruk tarafından tamamen fethedilmiştir (Archi, 2015b: s. 9, 25). Uruk’ta bu fetihle alâkalı yazılmış bir tablette “...O Kiş’i yağmaladı ve Kiş kralı Enbi-İşar’ı esir aldı. Kiş’in kralının ve Akşak’ın kralının şebirleri de yok edildi...” ifadelerine yer verilmiştir (Frayne, 2008: s. 430). Mari krallığı Uruk ile bir ittifak yaparak Kiş’i fethettikten sonra Ebla ile dostane ilişkiler kurmak istemiştir. Böylelikle iki krallık arasında diplomatik ilişkiler yeniden başlamıştır. Mari ele geçirdiği Kiş kentinin fethini meşrulaştırmak için Ebla’ya hem Yukarı Fırat bölgesinde hem de Kiş kentinde bazı tavizler vermiştir. Bu tavizlerle beraber Mari’li yetkililerin ve tüccarların yanı sıra Ebla’lı tüccarlar da Kiş kentinde ve civarın faaliyetler göstermiştir. Bunun haricinde İbrium’un on dördüncü ve on altıncı yıllarında, daha önce Enna-Dagan mektubunda Mari tarafından fethedildiği belirtilen İlwium ve Zahiran kaleleri Ebla’ya bırakılmıştır. Ebla tabletlerinden İbrium’un on sekizinci yani son hükümdarlık yılında Ebla ile Mari arasındaki dostane ilişkilerin devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Her iki krallık da metinlerde *abba* olarak bilinen kraliyet ailesine mensup ihtiyarların katıldığı törenler ile birbirlerine değerli hediyeler sunmuşlardır. İbrium’dan sonra vezir olan İbbi-Zikir’in ilk yıllarında, Ebla ve Mari ilişkilerinin dostane bir şekilde devam ettiği görülmektedir (Archi, 1999: s. 147-149).

İşar-Damu’nun veziri, babası İbrium ile yıllarca askeri seferlere katılmış ve tecrübe kazanmış İbbi-Zikir olmuştur. İbbi-Zikir döneminde Ebla oldukça önemli askeri başarılar elde etmiştir. Onun döneminde Mezopotamya’nın kuzeyinden Anadolu’ya birçok krallık haraca bağlanmıştır. Ebla’ya karşı ittifak kuran krallıkların birlikteliklerini dağıtan İbbi-Zikir Agagalış, Bagara, İlwium ve Katna gibi kent devletlerinin

topraklarını fethetmeyi başarmıştır. Ebla'nın güçlenmesi Mari'yi oldukça rahatsız etmiş olmalıdır. Bu nedenle iki krallık arasında sürdürülen dostane ilişkiler, İbî-Zikir döneminde bozulmaya başlamıştır. Ebla arşivlerindeki yazışmalardan edinilen bilgilere göre Mari, İbî-Zikir'in askeri faaliyetlerinden rahatsız olduğunu dile getiren mektuplar göndermiştir. Ancak anlaşıldığı üzere bu mektuplar Ebla'nın ilerleyişini durduramamıştır. İbî-Zikir dönemindeki yayılcı politikası ile beraber Ebla krallığı kuzeyde, Hassuwan (Muhtemelen günümüzde Gaziantep'te yer alan Tilbeşar höyük), İritum, Harran, İbar ve Urşaum gibi kentler üzerine askeri seferler düzenlemiştir (Archi, 2015: s. 11-13).

Mari, İbî-Zikir'in dokuzuncu yılında Ebla'nın kontrolü altındaki Haddu bölgesine bir sefer düzenlemiştir. Söz konusu vezirin on üçüncü yılına gelindiğinde ise Ebla ile müttefik olan devletler Mari'ye karşı bir sefer hazırlığına başlamıştır. Metinlerde Nirar, Ra'ak, Burman, Dub, İmar, Garmu, Lunnan, İbubu, Urşaum, Utik, Kakmium, İritum, Harran, Sanapzugum, Gudadanum olarak geçen kentler Ebla birliklerine asker takviyesi yapmışlardır. Ebla ise bu kentlerin yardımlarına karşılık olarak bazı hediyeler göndermiştir. Mari'nin kontrolü altına geçen Haddu kentinin yönetici İbî-Zikir'e bir mektup göndermiş ve Mari'ye karşı Ebla'nın tarafında yer alacağını bildirmiştir. Bu dönemde Ebla tabletlerinden anlaşıldığı üzere Mari tahtında HI-da'ar adında bir kral oturmaktadır. Ebla'nın müttefikleriyle beraber Terqa üzerine yürüdüğüünün haberini alan kral kaçmak istemiş ancak Ebla ordusu tarafından yakalanarak esir edilmiştir. HI-da'ar esir edildikten sonra İbî-Zikir'e götürülmüştür (Liverani, 2013: s. 123). Bu olay Ebla arşivlerinde, "*Mari'nin ve (onun) kralının yıkım (yenilgi) yılı*" olarak anılmıştır (Archi, 2015: s. 12).

Mari'ye karşı kazanılan bu zaferden sonra Ebla, son bir hamle yapıp Mari'yi tamamen ortadan kaldırmak istemiştir. Ancak Anadolu'da kurulmuş bir kent devleti olan Armi'nin, Ebla'nın hanedan evliliği ile müttefiklik bağı kurduğu bir başka kent devleti olan Harran'a saldırması üzerine, Mari üzerine planlanan seferden vazgeçilmiştir (Archi, 2011, s. 18-19). Ebla'nın bu kararı, siyasi varlığını doğrudan etkilemiş olmalıdır. Nitekim sefer planında vazgeçilmesi, sonraki yıllarda Mari'nin tekrar gücünü toplamasıyla yol açmış olmalıdır. Bu olayların yaşanmasından 3 yıl sonra Ebla gücünün zirvesindeyken Güney Mezopotamya'da güçlenen Akad devletinin yayılcı politikasına karşı boyun eğmek zorunda kalmıştır (Biga, 2014: s. 74; Otto & Biga, 2010: s. 485-486).

Akad İstilas ve Ebla ile Mari'nin Yıkılışı

İbî-Zikir'in vezirliği döneminde Ebla, Yukarı Fırat bölgesindeki en güçlü rakibi Mari'yi sindirdikten çok kısa bir süre sonra ani bir yıkılma sürecine girmiştir. Bu ani yıkılışın sebepleri konunun uzmanları tarafından tartışılmış ve ortaya birden fazla fikir sunulmuştur (Biga, 2014: s. 102-103). Ebla, MÖ 24. yüzyılda veya 23. yüzyılda yıkılmıştır. Bu tarihlerde Ebla kraliyet sarayı G ve ona bağlı olan diğer kamusal binalar tamamen yok edilmiştir. Kraliyet sarayı G'den geriye yalnızca Ebla tabletleri kalmıştır. Kraliyet sarayı yıkıldıktan sonra Ebla, Erken Tunç Döneminin IVB aşamasında, önceki dönemlere nispeten daha küçük bir yerleşim yeri haline gelmiştir. Muhtemelen bu dönemden sonraki yerleşim alanı, Ebla kentinin en ihtişamlı dönemindeki yerleşim alanının yalnızca kuzey kısmını kapsayabilecek boyutta küçülmüştür (Matthiae, 2009: s. 59; Ristvet, 2014: s. 54).

Ebla'nın yıkılış sürecinin nasıl yaşandığına dair ilk öneri G. Pettinato'dan gelmiştir. Pettinato, Ebla'nın yıkılışını MÖ 2500'e dayandırmaktadır. Bu önerisini Lagaş krallığının kronolojisine bakarak ileri sürmüştür. Lagaş'ın, Kiş kralı Lugalzagesse tarafından fethedilmesinden 150 yıl önce hüküm süren Ur-Nanşe'nin son hükümdarlık yılı yaklaşık olarak MÖ 2500'dür. Bu tarihlerde ise Mari'nin bilinen son kralı HI-da'ar, Ebla'nın düşüşüne tanık olduğunu Ur-Nanşe'ye bildirmektedir. Ebla'nın kim tarafından yıkıldığı ise belli değildir. Pettinato daha sonra kralların tahta geçiş sürelerini yaklaşık 100 yıl ileri götürmüş ve Ebla'nın MÖ 2400'lerde yıkılmış olabileceğine dair yeni bir iddia ortaya atmıştır. Bu yıkımı gerçekleştirenlerin ise Lagaş veya Umma kent devletlerinin krallarından bir tanesi olabileceğini ifade etmiştir. Ona göre bu tarihlerde Mari'yi haraca bağlamakla övünen Lagaşlı Eannatum veya topraklarını Akdeniz'e kadar genişlettiğini iddia eden Umma kent devletinin kralı Lugalzagesse, Ebla krallığına son vermiştir. Pettinato görüşlerini edindiği ikincil kaynaklardan yola çıkarak beyan etmiş ancak onun bu görüşleri tartışmalara yol açmış ve birçok uzman tarafından eleştirilmiştir⁴ (Astour, 2002: s. 61-62).

Ebla krallığının ve Ebla Kraliyet Sarayı'nın yıkılışı hakkında görüş bildiren bir başka uzman ise P. Matthiae'dir. Onun görüşüne göre Ebla krallığı ve sahip olduğu maddi birikim, Akad devletinin kurucusu olan Sargon tarafından yok edilmiştir. Matthiae'nin bu görüşünü destekleyen temel argümanlar Akad dilinde yazılmış çivi yazılı tabletlerdir. MÖ 2350'lerde Akadlı Sargon, başkent Agade'den çıkarak Kuzey

⁴ Ayrıca Bkz. Pettinato, 1986.

Mezopotamya ve Anadolu topraklarına yaptığı seferler sırasında Ebla'yı ele geçirdiğini anlatmaktadır (Matthiae, 1985: s. 137; Gurney, 2003: s. 119). İlgili tabletin bir bölümünde:

“Dünyanın kralı Sargon, savaşlarda galip geldi. O (onların) şehirlerinin duvarlarını deniz kıyısına kadar yerle bir etti. O (Sargon) Agade iskelesine Melubba, Magan ve Tilmun gemilerinin demirlerini attı. Kral Sargon, Tuttul'da tanrı Dagan'ın önünde eğildi. O (tanrı Dagan) ona (Sargon) Yukarı Fırat'ta Sedir Ağaçları ve Gümüş Dağlarına kadar Mari, Yarmatu, ve Ebla topraklarını verdi”

ifadeleri kullanılmıştır (Frayne, 1993: s. 28-29). Matthiae esasında bu görüşünü ileri sürmeden önce Ebla'nın muhtemelen MÖ 2250'lerde Naram-Sin döneminde Akad tarafından yıkıldığı iddiasında bulunmuştur (Matthiae, 1989, s. 9-10). O dönemde Matthiae'nin bu görüşü bazı uzmanlar tarafından destek görmüştür⁵. Matthiae'nin Ebla'nın yıkılışından sorumlu kişinin Sargon olduğu görüşü çoğunlukla kabul edilse bile, diğer uzmanlar tarafından konu hakkında yapılan yeni araştırmalarda, Ebla krallığının Naram-Sin döneminde yıkılmış olabileceği tekrar gündeme getirilmiştir. Konu hakkında görüş bildiren M. Astour, Ebla'nın Akadlı Sargon tarafından mağlup edildiği fikrini kabul etmiş ancak krallığın yıkılışında başrol üstlenen hükümdarın Naram-Sin olduğunu savunmuştur. Astour'a göre Sargon, Kuzey Mezopotamya ve Anadolu seferleri esnasında ilk olarak Mari krallığına son vermiştir. Buradan Habur bölgesine (Irak'ın kuzeyi) doğru yönünü çevirmiş, daha sonrasında ise Amanos'a (Sargon dönemindeki çivi yazılı metinlerdeki kullanımı ile sedir ağaçlarına) ve Toros dağlarına (Sargon dönemindeki çivi yazılı metinlerdeki kullanımı ile Toros dağlarına) ilerlemiştir. Bu ilerleyişin ardından Agade'ye dönmüştür. Sargon'un askeri seferlerinden sonra Mari krallığı, yerli bir hanedan tarafından değil, Akad devletinin merkezi Agade kentinden atanan ve *Şakkanakku* unvanı verilen valiler tarafından idare edilmiştir. Bu dönemde Ebla ile Mari arasında diplomatik yazışmalar devam etmektedir (Astour, 2002: s. 69-72). Ebla'nın yanı sıra Nagar gibi kent devletleri ile yün ve tekstil ticaretinin devam ettirildiği görülmektedir⁶ (Andersson, Felucca vd., 2010: s. 160). Bu ise Ebla'nın Sargon döneminde hâlâ bağımsız bir krallık olduğuna dair kanıt sunmaktadır. Bu durumda Ebla'nın yıkılışı ancak Naram-Sin döneminde gerçekleşmiş olmalıdır. Naram-Sin'in, Ebla'yı yok ettiğini anlatan bir çivi yazılı metinde; *“Halbuki insanlığın yaratılışından bu yana, her kim olursa olsun hiçbir kral Armanum ve Ebla'yı yok edemedi. Tanrı Nergal, (onun) silahlarıyla kudretli Naram-Sin'in yolunu açtı ve ona Armanum ve Ebla'yı verdi.”* yazmaktadır (Frayne, 1993: s. 132-133). Ebla'nın yıkımı esnasında sarayın ve saraya bağlı binaların yıkıldığı iddialarına karşın Astour, Ebla'daki yangının Naram-Sin döneminden önce olduğunu ifade etmiştir. Astour arkeolojik bulgulardan yola çıkarak yangının Akad seferlerinden önce meydana gelmiş olabileceğini düşünmektedir.⁷

Archi ve M. Biga, Ebla'nın yıkılışını daha farklı bir perspektifle ele almışlardır. Bu uzmanlara göre Ebla'nın yıkılışında asıl rol oynayan devlet Mari'dir. İbbi-Zikir döneminde Ebla, Mari ile yapılan savaşta ve daha sonra Anadolu'daki Armi saldırıları sonucunda büyük bir güç kaybına uğramıştır. Bunun yanı sıra Nagar ve Kiş ile kırılğan bir ittifak ilişkisine sahip olduğu için elde ettiği hegemonyayı uzun süre elinde tutamamıştır. Mari'nin gücünü kısa sürede toparlaması ile beraber *HI*-da'ar veya *İşgi*-Mari döneminde Ebla sarayı yakılmış ve yağmalanmıştır. Ebla kraliyet sarayı G ile beraber sarayın kuzeydoğusunda yer alan P4 binası da yakılmıştır. Yangın Astour'un iddia ettiği gibi doğal sebeplerle meydana gelmemiştir. Arkeolojik verilere bakıldığında, G sarayının ve P4 binasının yakılması ve yağmalanması artarda gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra Ebla kentinin merkezi bu yangınla beraber tamamen boşaltılmıştır. Ebla sarayı yıkıldıktan sonra Mari kentine fetih haberleri gelmeye devam etmiştir. Bundan hareketle Archi/Biga, Mari'nin, Ebla'dan önce yıkılmış olabileceği görüşünü reddetmektedir. Ayrıca Ebla sarayının yakınlarında, Akad devletinin merkezden atadığı bir *Şakkanaku*'nun mührünün bulunması, Ebla'nın Akad himayesine geçtikten sonra kraliyet sarayının bir müddet daha kullanılmış olabileceğini göstermektedir (Dolce, 2006: s. 173-196). Ebla arşivlerinde, Mari krallarıyla ilgili tutulan kayıtlara bakıldığında, son Mari kralının *HI*-da'ar olduğu görülmektedir (Archi ve Biga, 2003; s. 29-35). Sargon'un Mari'yi ele geçirdiği yıllarda ise Mari tahtında *İşgi*-Mari oturmaktadır. Bu doğrultuda Mari'nin, Ebla'dan sonraki bir tarihte yıkıldığı söylenebilir. Ayrıca Sargon öncesinde, Yukarı Fırat'ta Ebla'yı mağlup edebilecek bir başka güçlü krallığın olmadığı düşünülürse, Ebla'nın yıkılışından sorumlu olanın Mari olduğu açıktır (Bretschneider & Greta, 2009: s. 79).

⁵ Ayrıca Bkz. Moorey, 1981; Bryce, 2014.

⁶ Ayrıca Bkz. Sollberger, 1986.

⁷Ebla'da çıkan yangınla ilgili arkeolojik izleri takip eden Astour, yangının doğal sebeplerle çıkmış olabileceğini öne sürmüştür. Kuru ve rüzgârın sık olduğu bir coğrafyada kurulan Ebla kentindeki yangın, bir kaza sonucunda çıkmış ve hızla büyümüş olmalıdır. Buna karşın görevliler ve memurlar sarayı aceleyle terk etmiş ve yangına müdahale edilememiştir. Bunun yanı sıra sarayda yer alan değerli ziynet eşyaları ve taşlara dokunulmamıştır. Bu ise sarayın bir yıkım veya yağma sonrası yakılmadığına dair önemli bir kanıt sunmaktadır. Kraliyet Sarayı G'de çıkan yangın muhtemelen Akadlı Sargon döneminden önce çıkmıştır. Bu yangın sonrası saray onartılmış ve kullanılmaya devam edilmiştir (Astour, 2002, s. 75-76).

Sonuç

Mezopotamya'nın siyasi tarihi genellikle güneydeki Sumer kent devletleriyle başlatılmaktadır. Ancak Mezopotamya'nın kuzeyinde, Sumer kent devletleri ile eş zamanlı olarak başka krallıkların da varlık gösterdikleri bilinmektedir. Bu kadim krallıklar arasında en çok Ebla ve Mari krallıklarının adları anılmaktadır. Mezopotamya'nın erken siyasi tarihi içerisinde, Ebla ve Mari'ye dair yapılan araştırmalar son yıllarda değer görmeye başlamıştır. Ebla kraliyet sarayı G'nin keşfinden sonra hem Ebla krallığı hem de dolaylı yoldan Mari krallığı hakkında bilgiler edinmek mümkün hale gelmiştir. Saraydaki arşiv odasından ele geçen çivi yazılı tabletlerin büyük bir çoğunluğu iktisadi kayıtlar ve diplomatik yazışmaları kapsamaktadır.

Ebla ve Mari arasındaki siyasi olayları aktaran en önemli çivi yazılı metin Enna-Dagan mektubudur. Mektup hem yazıldığı dönemde hem de öncesinde, iki krallık arasındaki ilişkilerin anlaşılabilirliği açısından oldukça aydınlatıcıdır. Mektupta üç Mari kralının adları anılmakta ve bu kralların icraatlarından bahsedilmektedir. Adları anılan kralların gerçekte Mari kralı oldukları şüphelidir. Kralların adlarının önünde kullanılan -en ve -lugal unvanları mektup boyunca değişkenlik göstermektedir. Bunun sebebi Mari krallarının tek bir sülaleden olmadıklarıyla açıklanabilir. Mektupta adı geçen krallar, kral olmadan önce yüksek rütbeli bir general veya vezir olabilir. Ele geçirdikleri topraklar ise general veya vezir oldukları dönemlerde olduğu için mektubun bazı kısımlarında -en unvanıyla anılmış olmalıdırlar. Ayrıca bu durum, Mari krallığının tıpkı Ebla krallığı gibi bir arşive sahip olabileceğini ve bu arşivde kralların geçmişleriyle alakalı kayıtların tutulmuş olabileceğini göstermektedir.

Ebla krallığının yönetimi Mari'dekine benzer bir yapıya sahiptir. Ebla metinlerinde kralların adlarının yanı sıra vezirlerin adlarının da çokça kez anıldığı görülmektedir. Ebla arşivlerinde Ebla-Mari ilişkisine dair en ayrıntılı bilgiler Ebla'nın son dönemlerinden gelmektedir. Bu dönemdeki krallar arasında özellikle İrkab-Damu ve İşar-Damu'nun hükümdarlık yıllarında, kralların faaliyetlerinden çok vezirlerinin faaliyetleri ön plandadır. Hem Ebla'da hem de Mari'deki bu durum, yerleşik toplumsal yapının ortaya çıkardığı yönetim anlayışından ziyade aşiret tipi toplumsal yapının yönetim anlayışının devam ettirildiğini göstermektedir. Ebla'daki krallık müessesesi, göçebe devlet geleneğine sahip bir yönetim anlayışına sahip görünmektedir. Nitekim Yukarı Fırat bölgesindeki krallıklar, Sami kökenli göçebe halklar tarafından kurulmuştur. Bu halklar yazılı kültüre sonradan adapte olmuşlardır. Her iki krallıkta da kral ve üst yöneticiler arasındaki fark belirgin değildir. Bu ise Ebla ve Mari arasındaki yazışmalarda krallara atıfla kullanılan unvanların değişkenlik göstermesini bir bakıma anlaşılır kılmaktadır.

Ebla ve Mari arasındaki münasebetler çoğunlukla diplomatik yollarla yürütülmüştür. Bunun başlıca sebebi ise her iki krallığın da geçim biçiminin ticarete dayanmıyor olmasıdır. Nitekim ticari faaliyetler yalnızca krallıklar arasındaki uzlaşmaya bağlı olarak sürdürülebilir. Ebla ve Mari arasındaki çatışmacı ilişkilerin esas sebebi tek hâkim güç olmak değildir. Bu iki krallık arasında meydana gelen savaşlar ticaret yollarını ele geçirmek için yapılmıştır. Aynı zamanda Yukarı Fırat bölgesinde, Ebla ve Mari haricinde denge unsuru içeren birçok kent devleti vardır. Bu kent devletleri, Ebla-Mari rekabetinde zaman zaman önemli roller üstlenmişlerdir. Belli dönemlerde kurulan ittifakların ve anlaşmaların belirleyici unsuru ticaret yolları üzerinde hakimiyet elde etmek olmuştur.

Kaynakça

- Akkermans, P. M. M. G., & Schwartz G. M. (2003). *The Archaeology of Syria: from Complex Hunter-Gatherers to Early Urban Societies (c. 16,000-300 BC)*, Cambridge University Press.
- Andersson, E, Felluca, E, vd. (2010). *New Perspectives on Bronze Age Textile Production in the Eastern Mediterranean. "The First Results with Ebla as a Pilot Study"*, In Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, Rome.
- Archi, A. (1997). Ebla Texts, Meyers, Eric. M., (Ed.), *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East (Volume 2)* içinde, Oxford University Press.
- Archi, A. (1999). The Steward and his Jar, *Iraq*, 61, 147-158. <https://doi.org/10.2307/4200471>
- Archi, A. (2011). In Search of Armi. *Journal of Cuneiform Studies*, 63/1, 5-34. <https://doi.org/10.5615/jcunestud.63.0005>
- Archi, A. (2015a). The Tablets of the Throne Room of the Royal Palace G of Ebla, *Archiv für Orientforschung*, 9-18. <https://www.jstor.org/stable/44810781>
- Archi, A. (2015b). *Ebla and its Archives: Texts History and Society*, De Gruyter.

- Archi, A., & Biga, M. G. (2003). A Victory over Mari and the Fall of Ebla, *Journal of Cuneiform Studies*, 55/1, 1-44. <https://doi.org/10.2307/3515951>
- Astour, M. C. (2002). A Reconstruction of the History of Ebla (Part 1), Gordon, C. H., & Rendsburg, G. A., (Ed.), *Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language*, Volume 4. Penn State Press, Eisenbrauns.
- Astour, M. C. (2002). An Outline/Reconstruction of the History of Ebla (Part 2), Gordon, C. H., & Rendsburg, G. A., (Ed.), *Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language*, Volume 4. Penn State Press, Eisenbrauns.
- Bachhuber, C. (2013). Sumer, Akkad, Ebla and Anatolia, Crawford, Harriet E., (Ed.), *The Sumerian World*, Routledge.
- Biga, M. G. (1998). The Marriage of Eblaite Princess Tagriš-Damu with a Son of Nagar's King, M. Lebeau (Ed.), *About Subartu. Studies Devoted to Upper Mesopotamia. Volume I: Landscape, Archeology, Settlement. Volume II: Culture, society, Image, IV/2*, Brepols, Tournhout.
- Biga, M. G. (2014). *Inherited Space Third Millennium Political and Cultural Landscape Constituent, confederate, and conquered space: the emergence of the Mittani state*, De Gruyter.
- Biga, M., G. & Otto A. (2010). *Thoughts about the Identification of tall Bazî with Armi of the Ebla Texts*. In Proceedings of the 6th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East, vol. I, Wiesbaden.
- Bottero, J., & Drower M., S. (1973). Syria Before 200 BC. In Edwards, I. E. S., Gadd, C. J., Hammond, N. G. L., (Ed.), *The Cambridge Ancient History*. Cambridge University Press.
- Bretschneider, J., Van Vyve, A. S., & Jans, G. (2009). War of the lords: the battle of chronology: trying to recognize iconography in the third millennium Glyptic art, Ishqi-Mari and Beydar sealings. *Ugarit-Forschungen*, 41, 5-41.
- Bryce, T. (2014). *Ancient Syria: A Three Thousand Year History*. Oxford University Press.
- Cooper, L. (2006). *Early Urbanism on the Syrian Euphrates*. Routledge.
- Dinçer, M. (2020). Ebla Kentinin Tarihi Kaynakları Hakkında Bir Değerlendirme, 5. *İksad Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, Tokat.
- Doğan, S. (2022). Ebla Tabletleri Eski Ahit'in Tarihselliğini Destekliyor mu?. *İçtimaiyat*, 6(1).
- Dolce, R. (2006). Ebla and Akkad: Clues of an Early Meeting. Another Look at the Artistic Culture of Palace G. In *Studi sull'archeologia del Vicino Oriente dedicati a Paolo Matthiae* (ss.173-207). Università.
- Dolce, R. (2008). *Ebla Before the Achievement of Palace G Culture: an evaluation of the Early Syrian Archaic Period*. In Proceedings of the 4th International Congress of the Archaeology of the Ancient Near East, 29 March-3 April 2004, Freie Universität Berlin (Vol. 2, p. 65). Otto Harrassowitz Verlag.
- Edzard, O. (1981). Neue Erwägungen zum Brief des Enna-Dagan von Mari (TM. 75. G. 2367). *Studi eblaiti*, 4, 89-97.
- Frayne, D. (1993). *Sargonic and Gutian Periods (2234-2113 BC)*. University of Toronto Press.
- Frayne, D. (2008). *Presargonic Period: Early Periods, Volume 1 (2700-2350 BC)*. University of Toronto Press.
- Gurney O., R. (2003). The Upper Land, mātum elitum, Beckman, In G., Beal, R. H., & McMahon, G. (Ed.), *Hittite Studies in Honor of Harry A. Hoffner Jr. on the Occasion of his 65th Birthday*. Penn State Press.
- Hallo, W. (1964). The Road to Emar, *Journal of Cuneiform Studies*, 18/3, 57-88. <https://doi.org/10.2307/1359316>
- Herrmann, G. (1968). Lapis Lazuli: The Early Phases of Its Trade. *Iraq*, 30/1, 21-57. <https://doi.org/10.2307/4199836>
<https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/edition2/etcslgloss.php?lookup=c211.217>
<https://etcsl.orinst.ox.ac.uk/edition2/etcslgloss.php?lookup=c211.210>

- Khurt, A. (2009). *Eskiçağda Yakınoğu, Cilt I*. Dilek Őendil (Çev.). Türkiye İŐ Bankası Yayınları.
- Klengel, H. (1992). *Syria 3000 to 300 BC: a Handbook of Political History*. Wiley-VCH.
- Köroğlu, K. (2013). *Eski Mezopotamya Tarihi: BaŐlangıçtan Perslere Kadar: Tarihi BaŐlangıçtan Perslere Kadar*. İletiŐim Yayınları.
- Liverani, M. (2013). *The Ancient Near East: History, Society and Economy*. Routledge.
- Margueron, J. C. (2014). *Mari: Capital of Northern Mesopotamia in the Third Millennium: The Archaeology of Tell Hariri on the Euphrates*, Oxbow Books.
- Matthiae, P. (1976). Ebla in the Late Early Syrian Period: The Royal Palace and the State Archives. *The Biblical Archaeologist*, 39/3, 94-113. <https://doi.org/10.2307/3209400>
- Matthiae, P. (1977a). *Ebla: an Empire Rediscovered*, Doubleday & Company, Inc.
- Matthiae, P. (1977b). Tell Mardikh: The Archives and Palace. *Archaeology*, 30/4, 244-253. <https://www.jstor.org/stable/41706176>
- Matthiae, P. (1985). Ebla Recovered, In Weiss, Harvey (Ed.), *Ebla to Damascus: art and archaeology of ancient Syria; an exhibition from the Directorate General of Antiquities and Museums, Syrian Arab Republic*. Smithsonian Institution Travelling Exhibition Service.
- Matthiae, P. (2009). *Crisis and Collapse: Similarity and Diversity in the Three Destructions of Ebla From EB IVA to MB II*, Scienze dell'Antichità: 15, 43-83.
- Matthiae, P. (2020). *Ebla: Archaeology and History*, Routledge.
- Michalowski, P. (1985). Third Millennium Contacts: Observations on the Relationships Between Mari and Ebla. *Journal of the American Oriental Society*, 293-302. <https://doi.org/10.2307/601708>
- Milano, L. (1995). Ebla: A Third Millennium City-State in Ancient Syria, In Jack M. Sasson et al., (Ed.), *Civilizations of the Ancient Near East, vol. 2*, Scribner's.
- Moorey, P., R., S. (1981). Abu Salabikh, Kish, Mari and Ebla: Mid-Third Millennium Archaeological Interconnections, *American Journal of Archaeology*, 85/4, 447-448. <https://doi.org/10.2307/504868>
- Nadali, D. (2007). Monuments of War, War of Monuments: Some Considerations on Commemorating War in the Third Millennium BC, *Orientalia*, 76/4, (336-367. <https://www.jstor.org/stable/43077060>
- Novák, M., & Finkbeiner, Uwe, vd. (2015). *Middle Euphrates, ARCANE IV (Vol. 4)*. Brepols.
- Pappalardo, C. (2021). *Egyptian Pottery from the Middle Bronze Age Levant in Context*, Vicino Oriente XXV.
- Pettinato, G. (1976). The Royal Archives of Tell Mardikh-Ebla, *The Biblical Archaeologist*, 39/2, 44-52. <https://doi.org/10.2307/3209352>
- Pettinato, G. (1980). *Bollettino Militare Della Campagna di Ebla Contro La Città di Mari*. Oriens Antiquus Roma, 19/4, 231-245.
- Pettinato, G. (1986). *Ebla: nuovi orizzonti della storia*. Rusconi.
- Pinnock, F. (2004). The Raw Lapis Lazuli in the Royal Palace G of Ebla. New Evidence from the Annexes of the Throne Room, *Weights in Context: Bronze Age Weights Systems of Eastern Mediterranean Chronology, Typology, Material and Archaeological Contexts (Proceedings of the International Colloquium)*, Rome.
- Pinnock, F. (2013). Ebla, In Crawford, H. E., (Ed.), *The Sumerian World*, Routledge.
- Pinnock, F., & Bietak, M., vd. (2019). The Royal Palace G of Early Syrian Ebla: Structure and Functions, Ancient Egyptian and Ancient Near Eastern Palaces, In Manfred Biatk, (Ed.), *Contributions to the Archaeology of Egypt, Nubia and the Levant, Volume II*, Wiesbaden.
- Podany, A., H. (2010). *Brotherhood of Kings: How International Relations Shaped the Ancient Near East*, Oxford University Press.
- Pomponio, F. (2013). Further Considerations on KİŞ ki in the Ebla Texts, *Revue d'assyriologie et d'archéologie orientale*, 107/1, 71-83. <https://www.jstor.org/stable/42771762>

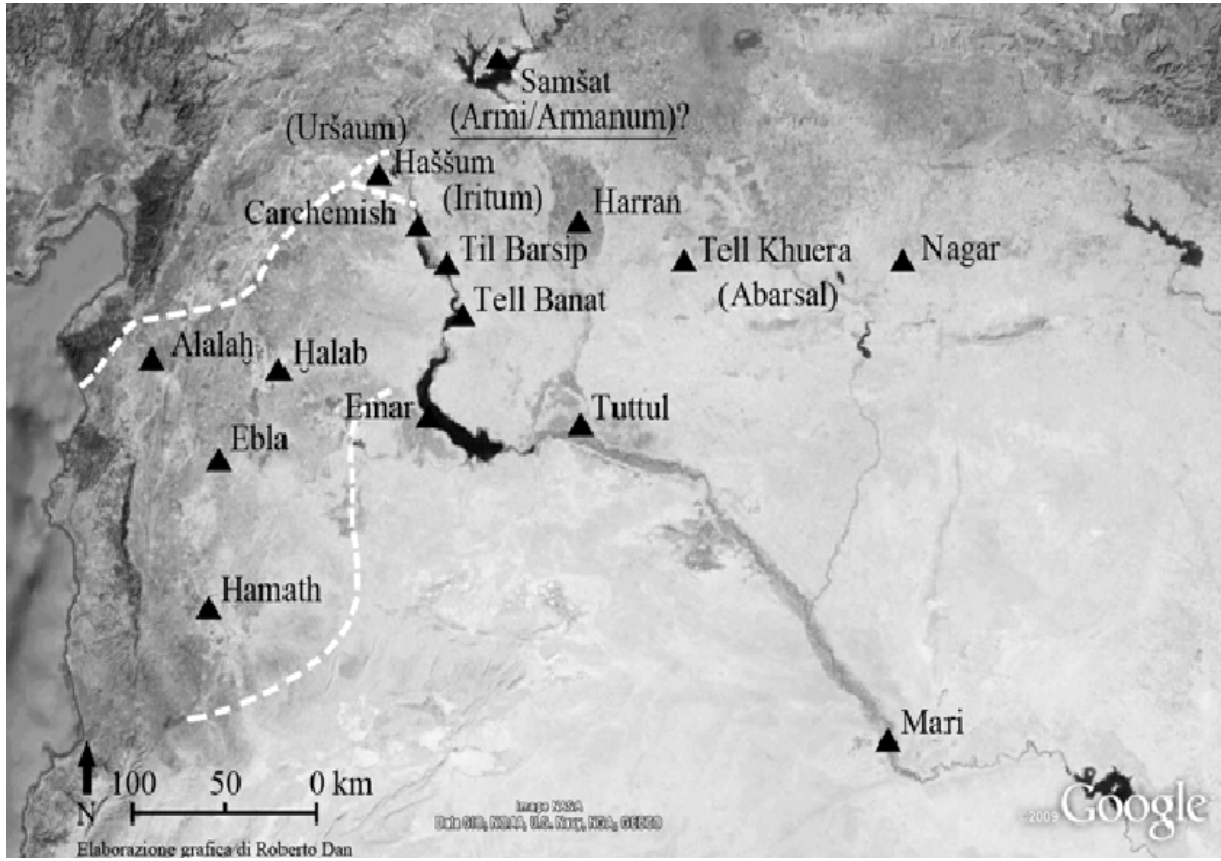
- Potts, D., T. (1997). *Mesopotamian Civilization: the Material Foundations*. A&C Black.
- Ristvet, L. (2014). *Ritual, Performance, and Politics in the Ancient Near East*. Cambridge University Press.
- Roux, G. (1992) *Ancient Iraq*. Penguin.
- Sakarya, Ayşe (2018). *G Kraliyet Sarayı Buluntuları Işığında Eblanın Siyasi Tarihi ve Ekonomik Yapısı* [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Sollberger, E. (1986). *Administrative Texts Chiefly Concerning Textiles:(L. 2752)*, Archivi Reali di Ebla, 8.
- The Electronic Text Corpus Of Sumerian Literature (ETCSL)
- Van de Mieroop, M. (2018). *Eski Yakındoğu Tarihi: MÖ 3000-323*, Sinem Gül (Çev.), Homer Kitabevi.
- Winters, R., D. (2019). *Negotiating Exchange: Ebla and the International System of the Early Bronze Age* [Doctoral dissertation, Harvard University]. ProQuest Dissertations and Theses Global.
- Yiğit, T. (2020). *Eski Mezopotamya Tarihi (Tarih Öncesinden Pers İstilasına Kadar)*, Bilgin Kültür Sanat.

Ekler

Synchronistic Table

Years	Lagaş	Mari	Ebla Viziers / Kings	Uruk/Akkad	Egypt	Years
2450-						-2450
2425-	Ur-Nanše, 2430-2401	Lamgi-Mari Anusu	Işar-Malik			-2425
2400-	Akurgal, 2400-2391	Sa'umu				-2400
2375-	Eannatum, 2390-2361	Ištup-Šar	Kum-Damu			-2375
2350-	Enannatum I, 2361-2341	Iblul-II Nizi	Adub-Damu			-2350
2325-	Entemenna, 2341-2311	Enna-Dagan	Arennum / Igrış-Halam			-2325
2300-	Enannatum II, 2310-2305 Ementarzi, 2304-2295 Lugalanda, 2294-2288 Urukagina, 2287-2278	Iku-Işar Hidar	Ibrium / Irkab-Damu Ibbi-Zikir / Işar-Damu Fire of Palace G, ca. 2290	Lugalzagesi, ca. 2290-2265	Pepi I, 2333-2283	-2300
2275-		X Destruction of Mari, ca. 2260		Destruction of Kiş, ca. 2280		-2275
2250-				Sargon, 2270-2215		-2250
2225-						-2225
2200-				Rimuş, 2214-2206 Maniştusu, 2205-2191		-2200
2175-				Naram-Sin, 2190-2154		-2175
2150-						-2150

MÖ 3.binyılda eski Mezopotamya ve Mısır'da kurulan krallıkları yöneten kralların kronolojisi (Astour, 2002: s. 77).

MÖ 3. Binyılda Yukarı Mezopotamya'da yer alan kentlerin haritası (Archi, 2015b: s. 12).

Ebla kentinin kurulduğu Tell Mardikh'in havadan görünümü (Liverani, 2014: s. 120).

EXTENDED SUMMARY

The writings about the political history of Mesopotamia in ancient times are usually started with the Sumerian city-states. Each of the cities that emerged in the south of Mesopotamia since the 3th millennium BC was an independent kingdom. In this period, known as the Early Dynastic Period, the names of many city-states are mentioned. However, the north of Mesopotamia has a very ancient history just like the south. Information about Kingdom Ebla and Kingdom of Mari appeared in Sumerian and Egyptian texts before the expeditions of Sargon and Naram-Sin. A trade agreement text from the reign of Egyptian pharaoh Pepi I in the early 3rd millennium BC helps to provide an idea of the economic structure of the kingdoms in Northern Mesopotamia. In this text, the trade of precious stones such as lapis lazuli is mentioned. It is understood from the cuneiform tablets on the Upper Euphrates region that centers such as Ebla and Mari were kingdoms that had long-distance trade, cities surrounded by walls, social hierarchy and held military power. Mari is considered one of the Sumerian city-states and there is information about Kingdom of Mari in the king lists of Sumer. When consider at the information in this list, it can be stated that the role of Mari in Mesopotamian history dates back to ancient times.

The kingdoms is founded in Upper Euphrates region established close commercial relations with Southern Mesopotamia, Egypt and Anatolia. Merchants from the cities in the south of Mesopotamia had to use the Upper Euphrates to take their goods to Anatolia. These merchants paid taxes as they passed through the borders of the kingdoms in the Upper Euphrates. Ebla and Mari were among the richest kingdoms in the 3rd millennium BC, thanks to their trade-based economic structures. At the same time, the Ebla kingdom and the Mari kingdom were in constant struggle with each other to hold the trade routes. This study aimed to examine the rivalry and conciliatory relations between Ebla and Mari, two powerful kingdoms in the Upper Euphrates region at the beginning of the 3rd millennium BC. The kingdoms is founded in Upper Euphrates region established close commercial relations with Southern Mesopotamia, Egypt and Anatolia. Research on Ebla and Mari has started to gain value in recent years. After the discovery the royal palace G of Ebla, it became possible to obtain information about both the kingdom of Ebla and the kingdom of Mari indirectly. Most of the cuneiform tablets found from the archive room in the palace include economic records and diplomatic correspondence. Ebla and Mari, two politically equivalent kingdoms in Upper Mesopotamia, established relations with each other for various reasons from the middle of the 3rd millennium BC until their collapse. While the relations between the two kingdoms were sometimes in hostile, sometimes they progressed in diplomatic relations and mutual negotiations. It is possible to obtain detailed information about this process by looking at the tablets found in the archive room Royal Palace G of Ebla. The relations between the two kingdoms intensified during the reigns of the last three rulers of Ebla, Igriš-Halab, Irkab-Damu and Išar-Damu, and the viziers of these rulers Arrukum, Ibrium and Ibbi-Zikir. The Ebla tablets also contain the names of the Mari kings who were contemporary with this ruler. The most important cuneiform text describing the political events between Ebla and Mari is the Enna-Dagan letter. The letter is very enlightening in terms of understanding the relations between the two kingdoms at the time it was written. It also contributes to the understanding of the relations between the kingdom of Ebla and the kingdom of Mari from the records kept by city-states such as Kish, Emar and Eshunna.

The kingdom of Ebla and the kingdom of Mari, which existed in Upper Mesopotamia, were destroyed in parallel with the rise of the Akkadian state. As a result of the campaigns of Sargon of Akkad and Naram-Sin on the Upper Euphrates, both kingdoms entered the process of destruction. Substantially the issue of who was responsible for the destruction of the kingdom of Ebla is controversial. However, as can be understood from the archaeological data and cuneiform tablets, the Akkadian state had a great influence on this destruction. After the reign of Ishgi-Mari who the last independent ruler of Mari, the Upper Euphrates region was completely under the rule of the Akkadian state. After the 23rd century BC, the region was ruled by Akkadian governors called Shakkanakku.